

316 (082)

У 74

ІНФОРМОЕНЕРГЕТИКА

ІІІ-го ТИСЯЧОЛІТТЯ:

СОЦІОЛОГО-СИНЕРГЕТИЧНИЙ

ТА МЕДИКО-ЕКОЛОГІЧНИЙ

ПІДХОДИ

**ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ**

**КИЇВ-КРИВИЙ РІГ
2003**

Лисечко В.П.
**ОНТОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОЇ НАУКИ ТА ДЕЯКІ
ТЕНДЕНЦІЇ ЇХ ЗМІН**

В сучасній філософії науки спостерігається прагнення до переосмислення онтологічних засад наукового пізнання, до розкриття тих нових онтологічних ідей та принципів, які визначають "образ світу" в науці кінця XX – початку XXI ст. На формування та еволюцію картини буття в науці впливають як процеси внутрішнього наукового характеру, так і взаємозв'язки науки з іншими галузями культури, зміни в її соціокультурному статусі, спричинені тими трансформаціями, які відбуваються в типі цивілізаційного розвитку.

В класичній науці XVII – XVIII ст. онтологічні принципи науки редукувались до принципів механіки. Світ розглядався як самототожна реальність, яка остаточно і однозначно визначена певною сукупністю фундаментальних законів. Образами такого світу були "годинниковий механізм", "автомат", "детерміністичний порядок" тощо.

В кінці XVIII – першій половині XIX ст. в біології, хімії, інших науках формуються специфічні картини буття, які вже не зводяться до механічної, онтологічні засади науки стають гетерогенними, що актуалізує проблему пошуку єдності науки, інтеграції наукових знань.

Наукова революція кінця XIX – початку XX ст. призводить до виникнення некласичної науки. Відбуваються революції в фізиці (подільність атому, релятивіста та квантова теорії), в космології (концепція нестационарного Всесвіту), в хімії (квантова хімія), в біології (становлення генетики). Виникають кібернетика, теорія систем. Все це викликає суттєві зміни в системі онтологічних принципів науки: відбувається подолання прямолінійного ("наївного") онтологізму, релятивізація картини світу, видання "доповнюваності" різних онтологічних описів реальності, залежності цих описів від засобів та операцій пізнавальної діяльності. Очевидним стає зв'язок онтологічних основоположень науки з її гносеологічними та методологічними засадами. Вводяться нові смисли в категорії частини та цілого, причинності, випадковості та необхідності, речі, процесу, стану. Виникає новий образ буття як складної, ієрархізованої системи.

В останній чверті XX ст. – на початку XXI розгортається нова наукова революція, в процесі поглиблення якої народжується нова постнекласична наука. Ця революція, зокрема пов'язана з зародженням нових нелінійних наукових дисциплін – синергетики, нелінійної динаміки, теорії "детермінованого хаосу", теорії катастроф та біфуркацій, теорії дисипативних структур, нерівноважної термодинаміки. Розвиток інформатики народжує комп'ютерну революцію, яка насичує життя людини інформаційними технологіями, викликає бурхливий розвиток комп'ютерної та аудіовізуальної індустрії.

Сучасна філософія науки намагається відтворити образ постнекласичної науки, розкрити головні тенденції її розвитку. Серед цих тенденцій - зміни, які відбуваються в онтологічних засадах науки і які ведуть до формування нової онтологічної парадигми.

Серед тенденцій зміни онтологічних засад постнекласичної науки, на наш погляд, можна виділити такі:

1. Зникнення жорстких розмежовуючих ліній між картинами реальності, вони стають взаємозалежними фрагментами цілісної картини світу, що обумовлено,

зокрема, поширенням міждисциплінарних, комплексних дослідницьких програм.

2. На перший план виходять ідеї еволюції та історизму, які набули загальнонаукового статусу: сприяють синтезу різних часткових картин реальності в цілісну картину історичного розвитку буття природи, соціуму та людини.

3. Через призму ідеї універсального еволюціонізму все суще розглядається як нескінчений потік становлення, що призводить до відходу від субстанціоналізму до процесуалізму, від метафізики тотожностей до метафізики розрізнення, що в філософії постмодернізму осмислюється як революція невизначеностей.

4. Наука розглядає свої об'єкти як відкриті, здатні до самоорганізації та саморозвитку системи. Відповідно цим об'єктам виробляються нові онтологічні принципи та категорії, призначені осмислити та виразити буття як становлення та розрізнення, нестабільність, не лінійність спонтанність невизначеність, темпоральність. Фундаментального значення для нової онтологічної парадигми науки, яка формується під впливом синергетики та споріднених з нею наукових дисциплін, набувають класичні філософські категорії "буття" та "небуття", "порядок" та "хаос". Якщо в класичній філософії та науці онтологічний, гносеологічний та аксіологічний пріоритет мали категорії "буття" та "порядку", то в течіях сучасної філософії постмодерну засадовим щодо світобудови стає первісний хаос – всі структури навколишнього світу розглядаються як продукти самоорганізації, які виникли з "всепороджуючого хаосу", що призводить до зростання онтологічного значення категорії "небуття".

5. Відбувається своєрідне відродження "організмичного" розуміння буття. Ідеї синергетики про відкриті системи, які самоорганізуються і в яких особливу роль починають відігравати несилові взаємодії, засновані на кооперативних ефектах, виявляють свою співзвучність ідеям східної культури про цілісність буття, ненасильство, діалог та "вписування" людини в природу. Це відкриває перспективу пошуку нових онтологічних засад відношення людини до природи, які б долали беззастережний антропоцентризм. Об'єктами сучасної науки все більше стають "людинімірні" об'єкти (наприклад – екосистеми), в яких межі суб'єкта та об'єкта стають відносними, вони постають не в опозиції один одному, а як взаємозалежні елементи єдиної системи. Синтез екологічного та синергетичного підходів відкриває нові аспекти в розумінні відношень людини з природою.

6. В системі онтологічних засад сучасної науки субстанціоналізм витісняється також реляціонізмом – в картині буття на перший план виходять "рух - відношення – система" замість "субстанція – субстрат – річ". В синергетиці, як і в інформатиці, головне значення має нематеріальна природа систем, а взаємодія їх елементів, їх взаємовідносини – саме вони "конструюють" реальність, зміна їх взаємовідносин змінює і цю реальність.

7. Певна байдужість провідних напрямів постнекласичної науки до матеріального субстрату обумовлює одну тенденцію в онтологічних засадах – зміщення акцентів в уявленнях про буття з предметного на безпредметне, з тілесного на ідеальне, з природного на штучне, віртуальне зростання процесів символізації, знаковості, умовності призводить до того, що буття все

більше віддаляється від наочності, онтологія науки все більше перестає бути "реалістичною", зближується з метафізикою.

Комп'ютеризація наукових досліджень породжує тенденцію до "одухотворення" матерії, до дедалі зростаючого взаємопроникнення духу та матерії. Найбільш очевидно "одухотворення" матерії спостерігається у нових формах біотехнології, особливо біоінформатики.

Чулошнікова М.А.

ИГРА КАК ПРОЯВЛЕНИЕ РЕАЛЬНОСТИ СОЗНАНИЯ И СПЕЦИФИКА СУБЪЕКТНО-ОБЪЕКТНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Понятие игры обладает столь мощным гносеологическим и методологическим потенциалом, что практически весь спектр современных наук включает её в перечень своих категорий. Наиболее активно и предметно феномен игры и рассматривается традиционно в науках гуманистического направления: философии, социологии, психологии, педагогике, культурологии... Видовое разнообразие, специфические функции, характерные особенности и структура игры анализировались, например, в работах Г.Спенсера, М.Хайдеггера, Х.-Г.Гадамера, Л.Витгенштейна, Й.Хейзинги, М.М.Бахтина, Д.Б.Эльконина.

В области философского знания Л.Витгенштейном была предпринята попытка рассмотрения игр как "форм жизни", своего рода абстракций, выполняющих определённую методологическую функцию при анализе лингвистической деятельности [См. 2. – С.125-140]. Используя лингвистические знаки, Витгенштейн вводит понятие "языковых игр" через выделение характерных особенностей различных видов игр. Он считал такой подход более продуктивным, чем тенденцию к всеобщей систематизации категорий в научном знании, которая стала, по его мнению, "заболеванием" современной метафизики.

Историк культуры Й.Хейзинга отмечает сущность и значение игры как источника культуры, утверждая, что "человеческая культура возникает и развивается в игре..." и доказывает, что понятие игры старше и объёмнее понятия культуры [См. 5. – С.12]. Отталкиваясь от тезиса, что любая человеческая деятельность, проанализированная до самых пределов нашего познания, кажется не более чем игрой, Хейзинга предлагает не удовлетворяться кажущимся тождеством игры и деятельности, а акцентировать внимание на месте игры среди многих явлений культуры, сознательно опуская рассмотрение игрового характера собственно культуры.

По мнению Хейзинги, игра – это специфический характер всего, что нас окружает в мире, а признание пусть даже приблизительного тождества игры и деятельности приводит к упрощению понимания феномена самой игры. Уклонение от чисто физиологической и психологической интерпретации этого понятия автор объясняет тем, что игра, в отличие от деятельности, не ограничивается только биологическими, логическими или этическими детерминантами. Хейзинга отмечает в игре наличие некоего элемента, который превосходит непосредственное стремление к поддержанию жизни. Некий "добавочный", условно определённый смысл, – "всякая игра что-то значит" [5. – С.14]. Признавая детерминированность мыслимого мира, Хейзинга изначально предлагает именовать и понимать игру как "superabundans" – излишество, избыток. Вплоть до того момента, пока в ней не обнаруживается вышеупомянутый "добавочный" элемент, который и

Информационная революция ведёт до возникновения и поширения нового вида буття – виртуальной реальности, в которой телесное утрачивает свои специфические характеристики и сближается с духовным, идеальным.

Зміни, які відбуваються в системі онтологічних засад сучасної науки ставлять нові питання і перед філософською онтологією. Аналіз цих питань – одна з актуальних задач сучасної філософії.

предлагает расположить по степени значимости между двумя "полюсами" – духом (приравнивание к которому для понятия игры является явным преувеличением), и инстинктом (что является значительным принижением статуса и сущности игры). Это "что-то", по мнению Хейзинги, и устанавливает имматериальный элемент в самой сущности игры. Другими словами, если исходным фундаментом для создания игры взять чисто рациональный элемент, обеспечивающий прямую физическую и психическую деятельность, то понятие, помещённое Хейзингой в "межполюсовое" пространство, приплюсовываясь к обыденной деятельности, превращает её в собственно игру. Отмечая значительное многообразие игр, Хейзинга выделяет среди них игры социального характера, называя высшими формами игры, обладающими специфическими признаками.

Своеобразный аспект понимания феномена игры предложен С.А.Лебедевым [3] в контексте рассматривания предмета и природы философского знания. Выделяя в качестве фундаментального исходного пункта раскол Универсума на Я и не-Я, Лебедев обосновывает тем самым предмет философского знания в целом. Исходные состояния Я и не-Я, вступая во взаимодействие, как утверждает, реализуют не просто деятельность, а деятельность, определяющуюся как игра между ними – притом игра, имеющая открытый, творческий характер. Таким образом, игра репрезентируется как гораздо более общее понятие, по сравнению с понятием деятельности; деятельность выступает в качестве особого типа игры, для которой характерно наличие четкой структуры [см. 3. – С.35]. Здесь можно обнаружить определённое соответствие с вышеприведёнными идеями Й.Хейзинги, отмечавшим несводимость категории игры к понятию деятельности.

Игровой характер, по мнению Лебедева, присущ всем основным типам отношений Я и не-Я: онтологическому, познавательному, этическому, эстетическому и др. Так, в познавательной деятельности, которая также может быть представлена как игра, единственно строго определённым компонентом является её цель – Истина. Вместе с тем, отмечается наличие принципиально присущих любой игре характеристик: свободы деятельности и творческого начала ("игра-свободная деятельность" – по Хейзинге). Так, например, в познавательной игре далеко не всегда чётко определены средства достижения цели, нет однозначного, научно универсального метода, алгоритма или последовательности её достижения, что превращает, по мнению автора, акт утверждения истины в своего рода "ставку". Оправдание подобной "ставки" возможно, в первую очередь, путём комбинированного сочетания элементов Я и не-Я в процессе их взаимодействия, и присутствием "духа игры".

Практическая деятельность тоже не представляет, как утверждает Лебедев, возможностей